

Сегеда Н.А.

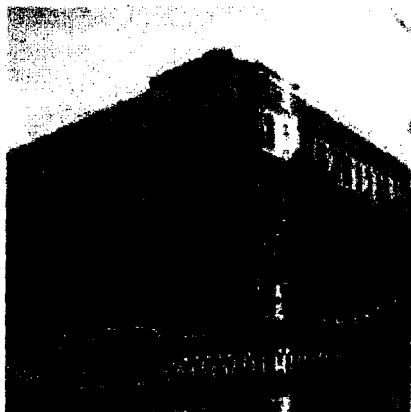
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

**Наука
і
сучасність**

Збірник наукових праць

Том XXXIII

*Педагогіка
Філологія*

Київ Логос 2002

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

Наука
і
сучасність

в

Збірник наукових праць

Том XXXIII

УДК — 001

ББК — 70

Збірник наукових праць затверджений постановою Президії ВАК України (Бюлетень № 5 за 1999 рік) як наукове видання щодо публікації основного змісту дисертаційних досліджень за спеціальностями педагогічних та філологічних наук.

Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. — К., Логос, 2002. Том XXXIII. — 300 с.

ISBN 966-584-319-6

У збірнику вміщені наукові праці викладачів, докторантів та аспірантів, у яких висвітлюються актуальні питання з педагогічних та філологічних наук.

Рекомендовано до друку вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Редакційна колегія:

- Шкіль М.І.— дійсний член АПН України, доктор фізико-математичних наук, професор — голова;
Дмитренко П.В.— кандидат педагогічних наук, доцент — заступник голови;
Артемова Л.В.— доктор педагогічних наук, професор;
Бріцин М.А.— доктор філологічних наук, професор;
Іванова Л.П.— доктор філологічних наук, професор;
Капська А.Й.— доктор педагогічних наук, професор;
Коршак Є.В.— кандидат педагогічних наук, професор;
Маслов В.І.— доктор педагогічних наук, професор;
Мацько П.І.— дійсний член АПН України, доктор філологічних наук, професор;
Нікітіна Ф.О.— доктор філологічних наук, професор;
Рудницька О.П.— доктор педагогічних наук, професор;
Тхоржевський Д.О.— дійсний член АПН України, доктор педагогічних наук, професор;
Хропко П.П.— дійсний член АПН України, доктор філологічних наук, професор;
Ярошенко О.Г.— доктор педагогічних наук, професор;
Ковчина І.М.— кандидат педагогічних наук, доцент, відповідальний секретар;
Скоробогатько Н.М.— кандидат філологічних наук, доцент, відповідальний секретар.

© Редакційна колегія, 2002
© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2002
© Автори статей, 2002
© Логос, 2002

<i>Я. С. Колиб'юк, А. М. Зіновська</i> Соціально-педагогічні умови організації позааудиторної діяльності студентів в університетах США	75
<i>Н. І. Логінова</i> Аналіз світових тенденцій розвитку вищої професійної освіти	83
<i>В. М. Момот</i> Ділова мова і ділове мовлення	90
<i>С. О. Пермінова</i> Давньоруські співацькі азбуки та їх роль у становленні національної хорової педагогічної думки	95
<i>О. П. Пінчук</i> До проблем формування ключових компетенцій у старшокласників. Роль математики та інформатики у вирішенні цієї проблеми	109
<i>Н. А. Сегеда</i> Функції мотиваційно-ціннісної та вольової сфери особистості вчителя музики у процесі професійної самореалізації	117
<i>С.В. Шмалей</i> Система духовно-практичного ставлення людини до природи	123
<i>О. О. Яременко</i> Соціально-педагогічна сутність екокультурної діяльності	138
<i>А. М. Ясинська</i> Практична спрямованість екологічного виховання як засіб розвитку творчої активності учнів у природоохоронній діяльності	146
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ	154
<i>А. М. Григораи</i> Стилистическая окраска фразеологических единиц в современной публицистике: проблема варьирования оттенков (на материале современной прессы Украины)	154

ФУНКЦІЇ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОЇ ТА ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Найсуттєвішою характеристикою індивідуальності людини є система її потреб, мотивів, цілей, інтересів, цінностей, тобто суб'єктивних регуляторів поведінки. Мотиваційно-ціннісна сфера, яка складається із зазначених елементів структури спрямованості особистості, є визначальним вектором процесу самореалізації, вона виконує побуджувальну і ціннісно-орієнтаційну функції.

Смислуотворюючим мотивом діяльності людини є спрямованість особистості, яка визначає міру активності в соціальних процесах (протидія, гальмування або сприяння, прогресивний внесок у розвиток). Її визначальна роль у процесі професійної самореалізації обґрунтовується тим, що, будучи результатом не лише впливу соціуму на особистість, але й внутрішньої активності самої особистості, спрямованість відображує індивідуальні особливості і можливості особистості. Ось чому вона виступає дзеркалом, у якому відбивається сутність самореалізації особистості, її характер і потенціал.

Домінуючі мотиви, потреби, інтереси, духовні запити і ціннісні орієнтації визначають загальне ставлення людини до праці, суспільства, людей, самої себе. Реальну основу конкретної діяльності, того, заради чого людина насправді вирішує діяти, складає її ціннісно-сміслові ставлення до своїх потреб і до ситуації їх реалізації. Науково доведеним є той факт, що ціннісно-орієнтаційна позиція вчителя (спрямованість на матеріальну винагороду або задоволення потреби у цікавій і творчій праці) впливає на виявлення здібностей до різних видів професійної діяльності (налагодження контактів з учнями, використання або створення методичних розробок тощо) [6].

З'ясування співвідношення фахової й професійно-педагогічної спрямованості вчителя має ґрунтуватись на пріоритеті останньої. Так, мотиваційна спрямованість вчителя музики полягає у формуванні естетичного ставлення до музики своїх вихованців, потреби учнів у творчості, розвитку сприйняття музичного мис-

тецтва, усвідомлення і переживання художньо-естетичної значущості спілкування з ним. Музично-педагогічна мотивація виявляється у спрямованості вчителем професійно-значущих умов, форм, методів і прийомів організації навчальної музичної діяльності на розвиток у школярів особистісно-сміслового ставлення до предмета, змісту і способів здійснення цієї діяльності і, як результат, на формування у них потреби в опануванні музичної культури.

З позицій значення мотиваційно-ціннісної сфери особистості у процесі професійної самореалізації вчителя музики, саме перша містить потребу самоздійснення в педагогічній діяльності, відповідні інтереси, цілі, ціннісні орієнтації. Більшість дослідників феномену самореалізації особистості вказують на те, що потреба надати собі об'єктивність в об'єктивному світі є природною. Вона є найвищою духовною потребою людини, яка, беручи участь у певній діяльності, набуває відносної свободи, самостійності та посідає центральне місце у системі духовних потреб. Саме тому її наявність є свідченням духовної активності, що спрямована на з'ясування людиною свого призначення, смислу буття у світі.

Потреба у професійній самореалізації вчителя музики зумовлена наявністю інтересу до педагогічної діяльності. Розвитку останнього присвячена праця В. Л. Яконюка, який вважає основою інтересу до професії вчителя музики розвинутий музичний інтерес. «Професійний інтерес вчителя музики загальноосвітньої школи, на відміну від професійного інтересу у широкому значенні, включає розвинутий музичний інтерес, який являє собою емоційно-інтелектуально-вольове ставлення до музики і музичної діяльності, що визначає характер і способи задоволення музичної потреби людини» [7:23]. Смісловий акцент цього дослідження полягає в тому, що автор відокремлює зміст поняття «професія» і «спеціальність», який обумовлений необхідністю володіння, поряд із психолого-педагогічною, методичною підготовкою, комплексом музично-теоретичних знань, тобто «музичними дисциплінами, кожна з яких може розглядатись як окрема самостійна діяльність» [7:25]. Але інтерес до професії вчителя музики в мотиваційно-ціннісній підструктурі процесу професійної самореалізації, на нашу думку, має ґрунтуватись не на роз'єднанні, а на інтеграції музичного і педагогічного інтересів, що, у свою чергу, призводить до синтезу спеціальності «музика» і професії «вчи-

тель» із смисловим акцентом на останній та виявляється в інтересі до передавання свого естетичного досвіду дітям, до спільної творчої діяльності, використання музичного мистецтва як засобу їх особистісного розвитку, тобто у педагогічному інтересі.

Окремої уваги вимагає розгляд цілей і ціннісних орієнтацій вчителя музики, які визначають вибір і побудову власної стратегії професійної самореалізації. Зв'язок цілей і ціннісних орієнтацій проходить через передбачення засобів, необхідних для досягнення бажаного результату. Значення категорії «цілі» в педагогічній діяльності й професійній самореалізації дещо відмінне. Так, якщо для вчителя ціль професійної діяльності визначається метою навчально-виховного процесу, то професійна самореалізація зумовлена прагненням вчителя виявити власне «Я» в педагогічній діяльності. Існування, взаємозв'язок або взаємозаперечення ззовні заданих цілей музичного виховання і цілей, які ініційовані вчителем, учнем — досить суперечливе питання, вирішення якого, тобто їх гармонізація і взаємоузгодження, залежить від ціннісних орієнтацій всіх учасників педагогічного процесу.

Роль ціннісних орієнтацій вчителя полягає в тому, що саме вони є виміром необхідних для їх досягнення засобів. У зв'язку з вибором професії і у смислі моральності самоствердження, питання про формування ціннісних орієнтацій набуває особливого значення, оскільки не всі засоби гарні для досягнення цілі.

За структурою ціннісних орієнтацій, яку запропонувала Л. В. Разживіна, термінальними цінностями особистості є міжособистісні ціннісні орієнтації (соціально і особистісно значущі) [6]. Інструментальні ціннісні орієнтації — функціонально значущі. На макрорівні особистості виявляються соціально значущі ціннісні орієнтації, що містять усі нормативні, затверджені суспільством цінності: мораль, знання, праця, культура, наука, соціальна справедливість тощо. Професійна педагогічна спрямованість виявляється в соціально значущих ціннісних орієнтаціях через пріоритет загальнолюдських цінностей.

Особистісно значущі ціннісні орієнтації дозволяють диференціювати вже визнані і відібрані цінності за їх уподобанням для особистості. Через них людина визначає міру речей, виявляє себе, самоактуалізується. Це моральний рівень особистості, її культурний і освітній стандарт.

Роль матеріалізованої основи виконують функціонально значущі ціннісні орієнтації. Це своєрідний мікрорівень особистості, на якому найчастіше виникають внутрішні суперечності, тому що об'єктивні причини очевидні і не вимагають від особистості власних зусиль, тоді як організація на особистісному рівні, прийняття відповідальності за здійснення діяльності супроводжується певними труднощами. «Якість вчителя як професіонала визначається більшою мірою через функціонально значущі ціннісні орієнтації, які демонструють рівень його особистісної реалізації» [6:56]. До функціонально значущих ціннісних орієнтацій вчителя належать моральність, гуманізація взаємин, захист дітей, визнання унікальності кожної особистості.

У процесі професійної самореалізації зазначені рівні ціннісних орієнтацій виявляються в їх цілісності і складають наступну систему: а) цінності, які пов'язані з утвердженням своєї ролі в соціальному та професійному середовищі (підвищення престижу професії вчителя музики загальноосвітньої школи, можливість особистісного внеску в духовний розвиток особистості учня засобами свого предмета, у творче вдосконалення змісту, форм, методів музичного виховання школярів); б) цінності, які задовольняють прагматичні потреби (заробітна платня, зручний режим роботи, постійна відпустка влітку та інші); в) цінності, які задовольняють потребу в спілкуванні (вихованість, толерантність, уміння зрозуміти іншу думку, гарні манери тощо); г) цінності-відношення, що забезпечують педагогу доцільну побудову педагогічного процесу і взаємозв'язок усіх його суб'єктів (уміння діалогового спілкування, партнерства з керівництвом, творчої співпраці з вихованцями); д) цінності, які орієнтують на саморозвиток творчої індивідуальності вчителя, його професійно-педагогічне самовдосконалення (розвиток творчих професійно-педагогічних і музичних здібностей); е) цінності, пов'язані з самореалізацією вчителя музики в педагогічній діяльності (творчий характер професії, захопленість нею, широкі можливості для виявлення власного ціннісного ставлення до музичного мистецтва, спрямовані на пошуки доцільної узгодженості власних професійних домагань і можливостей, очікувань, інтересів суб'єктів навчально-виховного процесу). Важливість виділення ціннісної системи особистості вчителя музики в процесі професійної самореалізації обґрунтовується тим, що «... вона є єдиною соціокультур-

ною основою перетворення внутрішніх можливостей особистості у дійсність здійснюваних нею вчинків і духовно-моральної поведінки в цілому» [2:20].

Процес професійної самореалізації вчителя музики супроводжується подоланням зовнішніх і внутрішніх перешкод (прийняття рішень, вибір дій, їх ініціювання, обмеженість часом, зовнішня зумовленість цілями музичного виховання школярів та інші), що вказує на необхідність виділення у структурі зазначеного процесу функцій свідомо-вольової сфери особистості вчителя. Елементи останньої зумовлюють перехід змістовного плану професійної самореалізації в операційно-процесуальний, що й є її функціональним призначенням.

Самореалізація особистості супроводжується не простим вольовим актом, тобто автоматичним переходом спонукання до дії у самодію. «Для складного вольового акту суттєво те, що дії передуює урахування її наслідків, усвідомлення мотивів прийняття рішення, виникнення намагання його здійснити, складання плану його здійснення» [3:204]. За ступенем усвідомленості активність поділяється на імпульсивну і свідомо-вольову. Якщо імпульсивна активність відбивається в діях, які реалізуються за первинним спонуканням, без достатнього їх осмислення, то свідомо-вольова активність відрізняється розумним характером, людина не тільки усвідомлює спонукання, але й аналізує його, зіставляє з особистісними настановами, враховуючи наслідки своїх дій.

Рівень розвитку вольової сфери має виключне значення у процесі професійної самореалізації. Саме вона, за висловлюванням М. М. Бахтіна, напружує всі наші таланти, загострює відчуття життя та самовідчуття. Воля характеризує самореалізацію як процес, спрямований на досягнення належного, а «належність виникає з мого єдиного місця у бутті» [1:113]. Необхідність розвитку вольових якостей зумовлена тим, що у процесі професійної самореалізації вчитель музики мусить робити вибір між старим і новим, потенційним і актуальним, використанням програмних стандартів або їх творчим вдосконаленням, між власними професійними цілями, цінностями і ззовні запропонованими і культурно визнаними. Розвинута воля сприяє об'єктивзації як індивідуальному внеску в педагогічну діяльність, що має природу альтруїстичного вчинку і відповідає сутності людського буття та виз-

начається модусом служіння як найвищої форми становлення особистості у процесі професіоналізації.

Важливість виділення свідомо-вольової сфери особистості вчителя у процесі професійної самореалізації підтверджується думкою авторів праці «Краса педагогічної дії»: «...допоки педагог не виробить майстерність підпорядковувати себе педагогічній меті, допоки не осмислить власних можливостей впливу на аудиторію, вона по-справжньому не сприймає його інформацію» [4:112]. Наведена думка вказує на необхідність виокремлення найважливішої ознаки суб'єктності вчителя музики — педагогічної рефлексії, яка спонукає вчителя до адекватної самооцінки, її зіставлення з оцінкою його як педагога, людини професійним оточенням (учнями, колегами, батьками та іншими). На нашу думку, цей процес вимагає від учителя вольових зусиль, тому що не кожна людина здатна до критичного самоаналізу і врахування зовнішніх очікувань від неї, які в процесі професійної самореалізації вчителя музики сприяють її успішності.

Вольова сфера виявляється у здатності вчителя музики ініціювати творчу діяльність і нести відповідальність за її наслідки, без яких неможливо самоздійснення в педагогічній діяльності. Цілеспрямованість, виконавська воля, витримка, які доповнюють характеристики вольової сфери, визначають можливість здійснення професійних цілей, ідей, задумів.

Таким чином, потреба у професійній самореалізації, що ґрунтується на гуманістичній професійній спрямованості, відповідній системі ціннісних орієнтацій, та цілеспрямованість, уміння виявляти творчу ініціативу, нести відповідальність за її виявлення, виконавська воля, сценічна витримка, самоорганізація є виявами функціонального призначення мотиваційно-ціннісної та вольової сфери особистості вчителя музики у процесі професійної самореалізації.

Література

1. Анисимов П. В. Мотивационная направленность педагогической деятельности учителя музыки // Музыкальная культура и личность (вопросы подготовки учителя музыки): Межвуз. сб. науч. трудов. — Владимир.: ВГПИ, 1987.
2. Бахтин М. М. К философии поступка // Философия и социология науки и техники: Ежегодник, 1984–1985. — М., 1986.

3. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Наук.—метод. посібник.— К.: ІЗМН, 1998.
4. Гамезо М. В., Домащенко І. А. Атлас по психології: Інформ.—метод. пособие к курсу «Психология человека».— М.: Российское пед. агенство, 1988.— С. 204.
5. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: Навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів.— К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997.
6. Пароль В. Социологические аспекты профессионального труда педагогов в условиях НТР // Учитель и его профессия.— Таллин, 1977.— С. 49–59.
7. Разживина Л. В. Развитие и формирование ценностных ориентаций у студентов педагогического вуза: Дис...канд. психол. наук.— М., 1990.
8. Яконюк В. Л. Развитие интереса к профессии учителя музыки.— Мн. Выща школа, 1970.

Аннотація

Данная статья знакомит с функциональным предназначением элементов мотивационно-ценностной и волевой сферы личности учителя музыки в структуре процесса профессиональной самореализации.

С.В. Шмалей
Херсонський державний
педагогічний університет

СИСТЕМА ДУХОВНО-ПРАКТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ЛЮДИНИ ДО ПРИРОДИ

Ставлення людини до світу, а відтак і природи, в узагальненій формі відображається, як відомо, в світогляді. Історична еволюція останнього йшла слідом за розвитком зазначеного ставлення.

Екологія, як і всі природничі науки, є елементом теоретичного ставлення людини до світу. Поряд з фізико-хімічними науками екологія другої половини ХХ століття посіла особливе місце